

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΕΤΑΡΤΟΝ

ΤΑ ΘΕΩΡΗΜΑΤΑ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΟΥ ΚΑΙ ΥΛΙΚΟΥ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΥ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ

Οἱ Ἀρχαῖοι Ἕλληνες παρατήρησαν καὶ ἐξήτασαν ὄχι μόνον τοὺς ὅρους τῆς περιβαλλούσης φύσεως καὶ τὰς ἐπιδράσεις αὐτῶν, ἀλλὰ διηκρίβωσαν περαιτέρω καὶ τὴν σημασίαν, τὴν ὁποίαν ἔχουσιν οἱ ὅροι καὶ αἱ συνθηκαὶ τῶν συναφειῶν καὶ τῆς διαβιώσεως τῶν ἀνθρώπων μετ' ἀλλήλων καὶ ἐμελέτησαν τὰς ἐπιδράσεις τὰς ὁποίας ἀσκοῦσιν οἱ ὅροι οὗτοι ἐπὶ τὴν διαμόρφωσιν τῶν πολιτῶν καὶ τῶν πολιτειῶν καθόλου.

* * *

Ἐκ τῆς παρατηρήσεως καὶ μελέτης τῶν ὡς ἄνω ὄρων τοῦ δημοσίου καὶ ἰδιωτικοῦ βίου οἱ Ἀρχαῖοι Ἕλληνες ἀνήχθησαν εἰς τὴν ἔννοιαν τῆς γενικῆς καταστάσεως τῶν συνθηκῶν τῆς διαβιώσεως τῶν ἀνθρώπων, δηλαδή τὴν ἔννοιαν τῆς γενικῆς κοινωνικῆς καταστάσεως.

Οὕτως ἀνακύπτει παρὰ τοῖς Ἀρχαίοις Ἕλλησιν ἡ ἔννοια τῆς κοινωνικῆς καταστάσεως καὶ ἡ ὑπόληψις αὐτῆς ὡς οὐσιώδους ὄρου διαμορφώσεως τοῦ ἀνθρώπου καὶ κατ' ἀκολουθίαν ὡς ὄρου ἐπάγοντος εὐδαιμονίαν ἢ κακοδαιμονίαν τῆς ζωῆς αὐτοῦ.

Ἡ ἐκάστοτε κοινωνικὴ κατάστασις, κατὰ τοὺς Ἀρχαίους Ἕλληνας, εἶναι ἀπόρροια τοῦ τρόπου τῆς παραγωγῆς τῶν ἀγαθῶν καὶ τῶν μέσων τῆς παραγωγῆς, ἐν συνεχείᾳ δὲ τοῦ κοινωνι-

κοῦ ἀνταγωνισμοῦ¹ καὶ τῆς θεμελιώδους δια-
θέσεως τῶν ἀνθρώπων ἔναντι τούτου καὶ ἔναντι τῆς
ἐργασίας καθόλου, ἐν ἀναφορᾷ πάντοτε καὶ πρὸς τὴν
κατὰ μικρὸν ἀναπτυσσομένην θεμελιώδη ἀντίληψιν καὶ ἔξιν
τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὴν ἔννοιαν τῆς δικαιο-
σύνης.

Ἐκπρεπῆ τῶν βαθυτέρων τούτων ἐνοιῶν ἐκδήλωσιν,
παρέχουσαν τὴν ὀρθὴν βάσιν πρὸς ἐκτίμησιν ἀναλόγων μο-
νομερῶν θεωριῶν τῶν νεωτέρων χρόνων, ἀνευρίσκομεν παρὰ
τῷ Ἡσιόδῳ.

* * *

Ὁ ΗΣΙΟΔΟΣ (π. 800 π.Χ.) παραδίδει ἐν «Ἔργοις
καὶ Ἡμέραις» τὸν θρύλον περὶ τῶν πέντε γενῶν
τῶν ἀνθρώπων — ἦτοι τῆς ἐποχῆς τοῦ χρυσοῦ
γένους, τοῦ ἀργυροῦ, τοῦ χαλκοῦ, τοῦ ἥρωϊ-
κοῦ καὶ τέλος τῆς συγχρόνου αὐτοῦ ἐποχῆς, τοῦ
σιδηροῦ γένους².

1. Ὁ ἀνταγωνισμὸς ἀναπτύσσεται οὐχὶ μόνον μεταξὺ τῶν
ἀτόμων καὶ ἰδίᾳ μεταξὺ τῶν ὁμοτέχνων καὶ τῶν κοινωνικῶν τά-
ξεων ἐν ἐκάστη πολιτείᾳ, ἀλλὰ καὶ μεταξὺ τῶν Πολιτειῶν, τῶν
πόλεων δηλαδή ἐν τῇ Ἀρχαίᾳ Ἑλλάδι, πρὸς ἀλλήλας. Πρβλ. τὰ διδά-
γματα τοῦ Ἡσιόδου καὶ τοῦ Θουκυδίδου κατωτέρω ἐν σελ. 45, 50.

2. ΗΣΙΟΔΟΥ, Ἔργα καὶ Ἡμέραι, στ. 109 – 201.

Πρβλ. HÉSIODE, Theogonie. Les Travaux et les Jours. Le
Bouclier.—Texte établ. et trad. par PAUL MAZON, Coll. BUDÉ,
Paris, Les Belles Lettres, 1951.

Πρβλ. ΒΟΥΡΒΕΡΗ, ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ, Πλάτων καὶ Ἱστορία.
Πλάτων 6 (1954) σελ. 182 κ. ἔξ.

GIGON, OLOF, Der Ursprung der griechischen Philosophie.
Von Hesiod bis Parmenides. Basel 1945.

Πρβλ. καὶ OTTO, W. F., Hesioidea. VARIA VARIORUM.
Festgabe für KARL REINHARDT, Münster/Köln 1952, σελ.
49 κ. ἔξ.

LATTES, A., La figura di Esiodo e l'ambiente ispiratore

Αἱ ἐποχαὶ αὗται εἶναι διακεκριμένα *κοινωνικὰ* καταστάσεις, καταστάσεις τοῦ πολιτισμοῦ ἐν τῇ Ἱστορίᾳ, διεμορφώθησαν δὲ ἐκ τοῦ τρόπου τῆς παραγωγῆς τῶν ἀγαθῶν καὶ τῆς κτήσεως αὐτῶν ὑπὸ τοῦ ἀνθρώπου, ἐν συνεχείᾳ δὲ καὶ ἐκ τῆς βασικῆς θέσεως καὶ ἕξεως τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὴν ἐργασίαν.

Αἱ κοινωνικαὶ αὗται καὶ πολιτιστικαὶ καταστάσεις εἶναι ἀφ'ετηρία καὶ παράγων πρὸς διαμόρφωσιν ἀντιστοίχου χαρακτῆρος τῶν ἀνθρώπων.

Ἀναλόγως τοῦ εἴδους τῆς ἐργασίας καὶ τῶν χρησιμοποιομένων ἐν αὐτῇ ἐργαλείων διακρίνονται αἱ *κοινωνικαὶ τάξεις*, μεταξὺ τῶν μελῶν τῶν ὁποίων ὑπάρχει ἰσχυρὸς ἀνταγωνισμός.

Κατ' ἀκολουθίαν πρὸς τὸ εἶδος τοῦ ἀνταγωνισμοῦ, τοῦ ἀγαθοῦ ἢ τοῦ κακοχάρτου, διαμορφοῦται ὁ χαρακτήρ τῶν ἀνθρώπων.

Ἐντεῦθεν προβάλλεται ὑπὸ τοῦ ΗΣΙΟΔΟΥ ἡ ἐργασία¹ ὡς ὄρος ψυχικῆς καὶ ἠθικῆς διαπλάσεως καὶ ἀναπτύξεως τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ λαοῦ.

« Ἐργον δ' οὐδὲν ὄνειδος, ἀεργίη δὲ τ' ὄνειδος »².

« Τῆς δ' ἀρετῆς ἰδρωτὰ θεοὶ προπάροιθεν ἔθηκαν ἀθάνατοι· μακρὸς δὲ καὶ ὄρθιος οἶμος ἐς αὐτὴν καὶ τρηχὺς τὸ πρῶτον· ἐπὴν δ' εἰς ἄκρον ἵκηαι ῥηιδίη δὴ ἔπειτα πέλει, χαλεπή περ εἰούσα »³.

« καὶ ἔργον ἐπ' ἔργῳ ἐργάζεσθαι »⁴.

della sua poesia. *Rivista di Studi Classici*. Torino. II, 2, 1954, σ. 1.

SNELL, BRUNO, Die Welt der Götter bei Hesiod, *Entretiens sur l'antiqu. classique*, Paris 1954. I, σελ. 97 κ. ἐξ.

1. ΗΣΙΟΔΟΥ, Ἔργα καὶ Ἡμέραι, στ. 299 κ. ἐξ.

2. ΗΣΙΟΔΟΥ, Ἔργα καὶ Ἡμέραι, στ. 311.

3. ΗΣΙΟΔΟΥ, Ἔργα καὶ Ἡμέραι, στ. 289 κ. ἐξ.

4. ΗΣΙΟΔΟΥ, Ἔργα καὶ Ἡμέραι, στ. 382.

Ὁ ἄνθρωπος ἐπομένως, κατὰ τὸν Ἡσίοδον, ὀφείλει νὰ ἐναρμονίσῃ ἑαυτὸν εἰς τὴν θείαν διάταξιν τοῦ κόσμου, οὐχὶ διὰ τῆς βίας, τῆς ἔριδος καὶ τῆς ἀδικίας, ἀλλὰ διὰ τῆς ἐργασίας, τῆς κοινωνησίας, τῆς δικαιοσύνης¹ καὶ τῆς μελέτης, ἥτοι διὰ τῆς συντόνου, ἡρέμου, ἐπιμόνου καὶ ἐπικαίρου ἐργασίας².

Οὕτω διὰ τῆς ἐργασίας καὶ τῆς καταλλήλου ἐυθμίσεως τοῦ ἰδίου καὶ ἀμέσου κοινωνικοῦ περιβάλλοντος ὁ ἄνθρωπος διαπλάσσει τὸν ἴδιον αὐτοῦ βίον καὶ τὸν χαρακτῆρα αὐτοῦ καὶ ὀδηγεῖται πρὸς τὴν ἰδίαν αὐτοῦ εὐδαιμονίαν καὶ συμβάλλει καὶ εἰς τὴν εὐδαιμονίαν τοῦ συνόλου.

* * *

Ἐκ πάντων τῶν ἀνωτέρω ἐκτεθέντων καταδεικνύεται, ὅτι οἱ Ἀρχαῖοι Ἕλληνες παρετήρησαν καὶ διηκρίβωσαν οὐ μόνον τὰς ἐπιδράσεις τοῦ φυσικοῦ περιβάλλοντος, ἀλλὰ καὶ τὰς ἐπιδράσεις, ἃς ὑφίστανται τὰ ἄτομα καὶ οἱ λαοὶ ἐκ τῆς ἀναστροφῆς καὶ τῆς καθόλου συμβιώσεως αὐτῶν μετ' ἀλλήλων ἐν τῇ πολιτείᾳ, τὰς ἐπιδράσεις δηλονότι τοῦ ἀνθρωπίνου περιβάλλοντος, ὅπερ χαρακτηρίζεται ὅτι ἀποπνέει ὡσπερ αὔρα καὶ ἐμποιεῖ εἰς τὴν ψυχὴν υἰεῖαν ἢ νοσηρότητα καὶ κακότητα.

Τὸ ἀνθρώπινον περιβάλλον, ὁ τρόπος τῆς ἐν τῇ πολιτείᾳ κοινωνίας καθόλου ἀνεγνωρίζετο ὡς ὄρος, ἢ μᾶλλον ὡς εἷς ἐκ τῶν ὄρων τῶν συντελούντων εἰς τὴν

1. ΗΣΙΟΔΟΥ, Ἔργα καὶ Ἡμέραι, στ. 213 κ. ἐξ.—217 κ. ἐξ.—256 κ. ἐξ.—275 κ. ἐξ.

Πρβλ. καὶ KLINGNER, F., La idea de justicia de Hesiodo a San Agustin. *Rev. de Estud. Polit.*, Madrid, XLIX (1953) σελ. 23 κ. ἐξ.

2. ΗΣΙΟΔΟΥ, Ἔργα καὶ Ἡμέραι, στ. 286 κ. ἐξ.

Πρβλ. καὶ FELS, EDWIN, *Der wirtschaftende Mensch als Gestalter der Erde*, Stuttgart 1954.

διαμόρφωσιν τῶν ψυχικῶν ἰδιορρυθμιῶν, τοῦ ἥθους καθόλου τῶν ἀτόμων, τοῦ ἥθους τοῦ πολίτου καὶ τῆς μορφῆς τῆς πολιτείας.

* * *

Εἶναι ἀληθές ὅτι ἀμφισβητεῖται, ἂν ὑπάρχη παρὰ τοῖς Ἀρχαίοις Ἑλλησιν, αὐτοτελῶς καὶ ἀνεξαρτήτως ἀπὸ τῆς ἐννοίας τῆς πολιτείας, ἢ ἐννοια τῆς κοινωνίας, ἐπὶ τούτοις ὅμως ἐκ τῶν ὄρων «κοινωνήματα», «τρόπος τῆς κοινωνίας», καὶ ἐκ τῶν ἄλλων διδαγμάτων περὶ τῶν εἰδῶν τῶν πολιτειῶν ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τὰ εἶδη τοῦ τρόπου τῆς ψυχῆς τῶν ἀνθρώπων, καταδεικνύεται ὅτι ἐνυπάρχει τὸ περιεχόμενον τῆς ἐννοίας τοῦ κοινωνικοῦ περιβάλλοντος καὶ διακριβώνονται παρὰ τῶν ἀριστέων τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς διανοήσεως αἰτιαῦται ἢ τοιαῦται ἐπιδράσεις αὐτοῦ.

Ἐπειδὴ δὲ ἀκριβῶς κατανοεῖται ἡ σημασία τῶν ὄρων τοῦ κοινωνικοῦ περιβάλλοντος διὰ τὴν διαμόρφωσιν τοῦ χαρακτῆρος τῶν ἀνθρώπων, ἐπιδιώκεται παρὰ τῶν Ἀρχαίων Ἑλλήνων ἢ ὑποτύπωσις τῶν ὄρων τοῦ προσφύρου τούτου κοινωνικοῦ περιβάλλοντος καὶ ἡ κατάλληλος διαρρύθμισις τῶν ὄρων τούτων διὰ τὴν μόρφωσιν τοῦ πολίτου.

Οὕτως ἐμελετήθησαν οἱ ὑλικοί, οἱ ἠθικοὶ καὶ οἱ πνευματικοὶ ὄροι, οἵτινες ἀνακύπτουσιν ἐκ τῆς ἐν ὠρισμένην χώραν καὶ ὑπὸ ὠρισμένης πολιτικῆς συνθήκας διαβιώσεως τῶν ἀνθρώπων καὶ οἱ ὅποιοι ἀσκοῦσιν ἐπιδράσεις ἐπὶ τὴν διαμόρφωσιν τοῦ χαρακτῆρος τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῆς πολιτείας.

Ἐπομένως εἰς τὰ διδάγματα τῶν Ἀρχαίων Ἑλλήνων ἐνυπάρχει τὸ περιεχόμενον τοῦ ὑλικοῦ κοινωνικοῦ περιβάλλοντος καὶ τοῦ πνευματικοῦ κοινωνικοῦ περιβάλλοντος καὶ πρέπει νὰ ἀναζητηθῇ τοῦτο καὶ νὰ διακριβωθῇ.

* * *

Οἱ Ἕλληνες δηλαδή ἀνεγνώρισαν καὶ διηκρίβωσαν τὰς ἐπιδράσεις, τὰς ὁποίας ἀσκεῖ ἡ ὑλικὴ κοινωνικὴ κατάστασις, αἱ οἰκονομικαὶ καθόλου συνθήκαι χώρας τινός. Ἀνακύπτει τουτέστι παρὰ τοῖς Ἕλλησι τὸ περιεχόμενον τῆς ἐννοίας τοῦ ὑλικοῦ κοινωνικοῦ περιβάλλοντος, τοῦ οἰκονομικοῦ περιβάλλοντος καὶ τῶν ἐπιδράσεων αὐτοῦ.

Ὡς ὅμως δύναται ἐκ τοῦ περιεχομένου τούτου νὰ συναχθῇ ἡ μορφή τῆς ἐννοίας τοῦ ὑλικοῦ κοινωνικοῦ περιβάλλοντος τῶν Ἀρχαίων Ἑλλήνων, καταδεικνύεται, ὅτι ἡ ἐννοία αὕτη δὲν εἶναι μονομερής, ὡς εἶναι ἡ αὕτη ἐννοία τῶν νεωτέρων φιλοσόφων καὶ κοινωνιολόγων. Καθόλου δ' ὅμως εἰπεῖν ἀναγνωρίζεται ὑπὸ τῶν Ἀρχαίων Ἑλλήνων ὅτι, ἡ ὑλικὴ κοινωνικὴ κατάστασις ἐκάστης χώρας, ἡ πρὸς τὴν ἐργασίαν διάθεσις τῶν κατοίκων, ὁ τρόπος τῆς παραγωγῆς καὶ τῆς κτήσεως τῶν ἀγαθῶν, εἶναι ὅροι, οἵτινες πρὸς τοῖς ἄλλοις συντελοῦσιν εἰς τὴν τοιαύτην ἢ τοιαύτην κατάστασιν καὶ μορφήν τῶν πολιτειῶν, εἰς τὴν ψυχικὴν διαμόρφωσιν τῶν πολιτῶν καὶ τὴν διαμόρφωσιν τῶν κοινωνικῶν καταστάσεων.

* * *

Ὁ ΘΟΥΚΥΔΙΔΗΣ (π. 460 – 396 π.Χ.) εἰς τὰς οἰκονομικὰς συνθήκας ἐκάστης χώρας, εἰς τὴν εὐφορίαν ἢ ἀφορίαν τοῦ ἐδάφους αὐτῆς ἀποδίδει τὰς μεταβολάς, αἵτινες ἐπέρχονται εἰς τὸν βίον τῶν οἰκητόρων αὐτῆς.

Ἡ εὐφροτάτη γῆ γίνεται ἀφορμὴ συχνῶν ἀναστατώσεων τῶν κατοίκων, διότι ἀφ' ἐνός μὲν λόγῳ τοῦ πλούτου ἐμφιλοχωροῦσιν ἐμφύλιοι στάσεις, αἵτινες ἐξασθενοῦσι τὰς πόλεις, ἀφ' ἑτέρου δὲ διότι ἐλκύονται πρὸς αὐτὴν τὰ ἀρπακτικὰ βλέμματα τῶν ἄλλοφύλων.

Ἐξ ἀντιθέτου ἢ μὴ λίαν εὐφορος χώρα παραμένει ἐπὶ

πλεῖστον χρόνον ἀστασίαστος καὶ κατοικοῦσιν ἐν αὐτῇ οἱ αὐτοὶ ἄνθρωποι.

« Τῆς γῆς ἡ ἀρίστη αἰεὶ τὰς μεταβολὰς τῶν οἰκητόρων εἶχεν, ἢ τε νῦν Θεσσαλία καλουμένη καὶ Βοιωτία Πελοποννήσου τε τὰ πολλὰ πλὴν Ἀρκαδίας, τῆς τε ἄλλης ὅσα ἦν κράτιστα. Διὰ γὰρ ἀρετὴν γῆς αἶτε δυνάμεις τισὶ μείζους ἐγγιγνόμεναι στάσεις ἐνεποιοῦν, ἐξ ὧν ἐφθείροντο, καὶ ἅμα ὑπὸ ἀλλοφύλων μᾶλλον ἐπεβουλεύοντο. Τὴν γοῦν Ἀττικὴν ἐκ τοῦ ἐπὶ πλεῖστον διὰ τὸ λεπτόγεων ἀστασίαστον οὔσαν ἄνθρωποι ᾧκουσιν οἱ αὐτοὶ αἰεὶ. Καὶ παράδειγμα τόδε τοῦ λόγου οὐκ ἐλάχιστόν ἐστι διὰ τὰς μετοικήσεις τὰ ἄλλα μὴ ὁμοίως αὐξηθῆναι· ἐκ γὰρ τῆς ἄλλης Ἑλλάδος οἱ πολέμῳ ἢ στάσει ἐκπίπτοντες παρ' Ἀθηναίους οἱ δυνατώτατοι ὡς βέβαιον ὄν ἀνεχώρουν, καὶ πολλοὶ γιγνόμενοι εὐθύς ἀπὸ παλαιοῦ μείζω ἔτι ἐποίησαν πλήθει ἀνθρώπων τὴν πόλιν, ὥστε καὶ ἐς Ἰωνίαν ὕστερον ὡς οὐχ ἱκανῆς οὔσης τῆς Ἀττικῆς ἀποικίας ἐξέπεμψαν »¹.

Οὕτως ὁ Θουκυδίδης ἀποδίδει τὰς καταστάσεις τῆς κοινωνίας ἐν ἐκάστη πολιτείᾳ εἰς τὸ ποιοῦν τοῦ ἐδάφους ἐκάστης χώρας καὶ εἰς τὰς κατ' ἀκολουθίαν οἰκονομικὰς συνθήκας καὶ τὰς καθόλου συνθήκας τῆς ἐν τῇ χώρᾳ παραγωγῆς καὶ τῆς ὑπάρξεως ἀγαθῶν.

1. ΘΟΥΚΥΔΙΔΟΥ, I, 2, 3.— Πρβλ. καὶ I, 141, 3 καὶ III, 82.

Πρβλ. καὶ EBERHARDT, W., Die Geschichtsdeutung des Thukydides. *Gymnasium* LXI (1954) σελ. 306.

FINLEY, JOHN, H., Thucydides. Cambridge, Massachusetts U.S.A. 1947.

GRENE, D., Man in his pride. A study in the political philosophy of Thucydides and Plato. Chicago 1950.

MADDALENA, A., Tempo ed eternità in Tucidide. *Rivist. Storica Italiana*. Napoli, LXV (1953) σελ. 5 κ. ἐξ.

SAINTE-CROIX, G. E. M. DE, The character of the Athenian empire, *Historia*. Wiesbaden 3 (1954) σελ. 1 κ. ἐξ.

WEINSTOCK, HEINRICH, Thukydides. Stuttgart 1954.

Περαιτέρω ἐξετάζει τὰς ἐπιδράσεις τῶν ἀλλοιοώσεων τῶν συνθηκῶν τῆς παραγωγῆς, τοῦ ἐμπορίου, τῆς εὐπορίας ἢ τῆς πενίας καὶ τῶν ἄλλων οἰκονομικῶν ὄρων ἐπὶ τὴν πολιτικὴν καὶ τὴν κοινωνικὴν ὀργάνωσιν τῶν κατοίκων καὶ τὴν ποιότητα καὶ τὴν ἐξέλιξιν τῶν πολιτειῶν.

Ἐντεῦθεν, ὡς εἴπομεν, ἐκ τῶν ἐπιδράσεων τούτων καὶ τῆς θέσεως καθόλου τῆς χώρας ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τὴν θάλασσαν καὶ ἐκ τῆς ποιότητος τοῦ ἐδάφους ἐρμηνεύει καὶ τοὺς ἀνταγωνισμοὺς μεταξὺ τῶν πολιτειῶν τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῆς Σπάρτης καὶ τοὺς πολέμους αὐτῶν¹.

Αἱ πολιτεῖαι ὑπολαμβάνονται ὡς ὀργανισμοί, ὡς πρόσωπα ἐνεργοῦντα, ἅτινα πρέπει νὰ διατελῶσιν ἐν διαρκεί ᾧ δράσει, ἵνα διατηρῶσι τὰς ἰκανότητάς αὐτῶν, ἄλλως περιπίπτουσιν εἰς παρακμὴν καὶ κατὰπτωσιν.

* * *

Καὶ ὁ ΠΛΑΤΩΝ (427 – 347 π.Χ.) ἀναγνωρίζει τὰς ἐπιδράσεις, ἅς ἀσκεῖ ἐπὶ τὴν ψυχικὴν διαμόρφωσιν τῶν ἀτόμων καὶ τῆς πολιτείας ἢ οἰκονομικῆς κατάστασις, ἢ πενία, καὶ ὁ πλοῦτος.

Ὁ πλοῦτος ἐπάγεται τρυφὴν καὶ ἀργίαν καὶ τάσιν πρὸς νεωτερισμόν, ἢ δὲ πενία ἀνελευθερίαν καὶ κακοεργίαν².

* * *

Ἀλλὰ παρὰ τὰς ἐπιδράσεις, τὰς ὁποίας ἀσκοῦσιν ἢ ἐκ τῆς εὐπορίας ἢ τῆς ἀφορίας τοῦ ἐδάφους ἐκάστης χώρας οἰκονομικῆς κατάστασις αὐτῆς καὶ αἱ οἰκονομικαὶ συνθήκαι τῆς διαβιώσεως τῶν ἀτόμων ἐν αὐτῇ, κατὰ τοὺς Ἀρχαίους Ἕλληνας, ἐπὶ τὴν διαμόρφωσιν τοῦ χαρακτῆρος τῶν ἀνθρώπων συντελοῦσι τὰ μάλιστα οἱ ἠθικοὶ καὶ πνευματικοὶ ὄροι, οἵτινες ἀνακύ-

1. Πρβλ. Ἐνθ' ἄνωτ. σελ. 28.

2. ΠΛΑΤΩΝ. Πολιτεία Δ 421 D – 422 A.

πτουσιν ἐκ τῆς κοινωνικῆς συμβιώσεως τῶν ἀνθρώπων. Οἱ ἠθικοὶ καὶ πνευματικοὶ ὄροι τῆς κοινωνικῆς ζωῆς συντελοῦσι τὰ μέγιστα ἐπὶ τὴν ἠθικὴν διάπλασιν καὶ τὴν διαμόρφωσιν τῆς ζωῆς. Ἐκ τῆς μελέτης μάλιστα τῶν ὄρων τούτων ἀνήχθησαν εἰς καθολικὰς τινὰς ἀποφάνσεις, αἵτινες ἀνεγνωρίζοντο ὡς ἔχουσαι καθολικὸν κῦρος καὶ αἵτινες εἶναι αἰ γ ν ῶ μ α ι, τὰ γ ν ω μ ι κ ᾶ, τὰ ἀποφθέγματα¹. Εἶναι μάλιστα ἐνδεικτικὸν ὅτι αὐτὴ αὕτη ἡ φιλοσοφία κατ' ἀρχὰς διαμορφοῦται ἐν Ἑλλάδι καὶ ἀνακύπτει ὡς γ ν ῶ μ ο λ ο γ ί α διὰ τῶν ἑπτὰ σοφῶν².

Οὕτως ἀνακύπτει ἐν εὐρυτάτῃ ἐκτάσει παρὰ τοῖς Ἀρχαίοις Ἕλλησι τὸ περιεχόμενον τῆς ἐννοίας τοῦ πνευματικοῦ κοινωνικοῦ περιβάλλοντος, ὅπερ ἀποτελεῖ τὴν ζωογόνον κοινωνικὴν ἀτμόσφαιραν, ἐξ ἧς ἀποπνέει ἡ α ὕ ρ α, ἡ διαμορφοῦσα τὴν ψυχὴν καὶ τὸν χαρακτῆρα τοῦ ἀνθρώπου καὶ ῥιπίζουσα πρὸς ἐκπλήρωσιν τοῦ προορισμοῦ αὐτοῦ.

* * *

«*Ἡ δ' ὁμιλία*» — λέγει ὁ ἀπὸ σκηνῆς φιλόσοφος ΕΥΡΙΠΙΔΗΣ (480–406 π.Χ.) —

«*πάντων βροτοῖσι γίγνεται διδάσκαλος*»³.

Ὁ ΘΕΟΓΝΙΣ (π. 546 π.Χ.) ὡσαύτως παρετήρησεν ὅτι

«*Ἐν μὲν μαινομένοις μάλα μαίνομαι, ἐν δὲ δικαίοις πάντων ἀνθρώπων εἰμὶ δικαιοτάτος*»⁴.

1. Πρβλ. KOPPE, ΣΤΥΛΙΑΝΟΥ, Ἀρχαῖοι Ἕλληνες Λυρικοί, Ἀθήνησι 1949. Τόμ. Α'. ΘΕΟΓΝΙΣ. Πρβλ. σελ. 33 κ. ἐξ., 45 κ. ἐξ. Πρβλ. καὶ SNELL, BRUNO, Leben und Meinungen der Sieben Weisen. München 1955³.

2. Πρβλ. ΠΑΤΡΙΑΡΧΕΛ, ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΥ, Ἀρχὴ καὶ Γένεσις τῆς Φιλοσοφίας, Ἐν Ἀθήναις 1955, σελ. 128 κ. ἐξ., 130 κ. ἐξ.

3. ΕΥΡΙΠΙΔΟΥ, Ἀνδρομάχη 683.

4. ΘΕΟΓΝΙΣ, στ. 313 κ. ἐξ.

Ἐντεῦθεν παραδίδει καὶ συμβουλεύει ποῖον ἀνθρώπινον περιβάλλον ἐπιδρᾶ εὐεργετικῶς ἐπὶ τὸν ἄνθρωπον καὶ ποῖον ἐπάγεται ὄλεθρον καὶ καταστροφὴν αὐτοῦ,

«κακοῖσι δὲ μὴ προσομίλει ἀνδράσιν, ἀλλ' αἰεὶ ἐν τῶν ἀγαθῶν ἔχουσιν καὶ μετὰ τοῖσιν πῖνε καὶ ἔσθιε, καὶ μετὰ τοῖσιν

ἴζε, καὶ ἀνδανε τοῖς, ὧν μεγάλη δύναμις.

ἐσθλῶν μὲν γὰρ ἅπ' ἐσθλὰ μαθήσεαι ἢν δὲ κακοῖσιν

συμμίσης, ἀπολεῖς καὶ τὸν ἐόντα νόον.

ταῦτα μαθὼν ἀγαθοῖσιν ὁμίλει, καὶ ποτε φήσεις εὖ συμβουλεύειν τοῖσι φίλοισιν ἐμέ»¹.

* * *

Ὁ ΠΛΑΤΩΝ (427–347 π.Χ.), ὅστις συστηματικώτερον πάντας τοὺς πραγματικοὺς συντελεστάς τῆς διαμόρφωσης τοῦ ἐν τῇ πολιτεία βίου καὶ τοῦ χαρακτῆρος τῶν ἀνθρώπων ἐξήτασεν, ἐζήτησε νὰ διακριβώσῃ καὶ τὴν σημασίαν τῶν ἐπιδράσεων τοῦ ἐν τῇ πολιτεία πνευματικοῦ κοινωνικοῦ περιβάλλοντος ἐπὶ τὴν διαμόρφωσιν τῶν ψυχικῶν ιδιορρυθμιῶν τοῦ πολίτου.

Τὸ ὑγιὲς καὶ χρηστὸν πνευματικὸν κοινωνικὸν περιβάλλον ἐπιδρᾶ ἐπὶ τὴν ψυχὴν τοῦ νέου ὡσπερ αὔρα ἀποπνεόουσα ἐξ ὑγιεινοῦ κλίματος, ἐμφαίνει τὴν τοῦ ἀγαθοῦ ἡθους εἰκόνα καὶ ἐπάγεται πνευματικὴν ὑγείαν καὶ χρηστότητα ἡθους, τὸ δὲ κακὸν καὶ πονηρὸν εἰκόνα κακίας, ὡς κακὴ δὲ βοτάνη κακὸν μέγα ἐν τῇ ψυχῇ ἀπεργάζεται καὶ κακότητα ψυχῆς ἐπάγεται.

Ἀπὸ τοῦ τοιούτου περιβάλλοντος τῶν κακῶν ἡθῶν

1. ΘΕΟΓΝΙΣ, στ. 31 κ. ἐξ. Πρβλ. ΚΟΡΡΕ, ΣΤΥΛΙΑΝΟΥ, Ἐνθ. ἀνωτέρ. σελ. 46 κ. ἐξ.

ἄπειρος καὶ ἀκεραία πρέπει νὰ εἶναι μάλιστα ἡ ψυχὴ τοῦ νέου, ἵνα μὴ ἔχη ἐν ἑαυτῇ παραδείγματα ὁμοιοπαθῆ τοῖς πονηροῖς.

Ἐντεῦθεν ὁ Πλάτων ἀναγνωρίζει τὴν ἀνάγκην, ὅπως οἱ νέοι « ὥσπερ ἐν ὑγίεινῳ τόπῳ οἰκοῦντες... ἀπὸ πάντος ὠφελῶνται, ὁπόθεν ἂν αὐτοῖς ἀπὸ τῶν καλῶν ἔργων ἢ πρὸς ὄψιν ἢ πρὸς ἀκοήν τι προσβάλη, ὥσπερ αὔρα φέρουσα ἀπὸ χρηστῶν τόπων ὑγίειαν, καὶ εὐθὺς ἐκ παίδων λανθάνη εἰς ὁμοιότητά τε καὶ φιλίαν καὶ συμφωνίαν τῷ καλῷ λόγῳ ἄγουσα »¹.

Οὕτως ὁ δικαστῆς δὲν πρέπει ἀπὸ τῆς παιδικῆς ἡλικίας νὰ ἀνατρέφηται ἐν μέσῳ πονηρῶν ψυχῶν, ἵνα ἔχη ἐν ἑαυτῷ παραδείγματα τῆς ἀδικίας καὶ τῆς κακίας, ἀλλ' ἐφ' ὅσον εἶναι νέος πρέπει ἡ ψυχὴ αὐτοῦ νὰ παραμένῃ ἄπειρος καὶ ἀκεραία ἀπὸ τῶν κακῶν ἡθῶν.

Ἐπὶ τούτοις τονίζει περαιτέρω ὁ Πλάτων ὅτι ὅσοι τρόποι, εἶδη, ιδέαι πολιτειῶν ὑπάρχουσι, τοσοῦτοι τρόποι ἡθους τῆς ψυχῆς διαμορφώνονται. Διακρίνει δὲ τοιαῦτα εἶδη πολιτειῶν, τὴν ἀριστοκρατίαν, δηλαδή τὴν ὀρθὴν πολιτείαν, καὶ τὰ ἐξ αὐτῆς προερχόμενα εἶδη πολιτειῶν, τὴν τιμοκρατίαν, τὴν ὀλιγαρχίαν, τὴν δημοκρατίαν, τὴν τυραννίδα, κατ' ἀκολουθίαν δὲ καὶ τοσαῦτα εἶδη τρόπου ψυχῆς τῶν ἀνθρώπων.

Ἐκ τοῦ κοινωνικοῦ περιβάλλοντος, ὅπερ ἀναπτύσσεται καὶ ἐξελίσσεται ἐν ἐκάστῳ εἶδει πολιτείας, διαμορφοῦται καὶ ἡ ψυχὴ καὶ ὁ χαρακτήρ τῶν πολιτῶν, ὡς δὲ κατὰ μικρὸν ἀναπτύσσονται καὶ ἐξελίσσονται μεταβολαὶ ἐν ἐκάστῳ εἶδει πολιτείας, οὕτω καὶ ἐκ τῆς

1. ΠΛΑΤΩΝ. Πολιτεία Γ, 401 C.

Πρβλ. PLATONIS, Res Publica. Recogn. JOHANNES BURNET. Oxonii 1954.

μείξεως τῶν γενῶν μεταβάλλεται καὶ ὁ ψυχικὸς χαρακτήρ¹ τῶν ἀνθρώπων.

Τὴν ἄμεσον ταύτην συνάφειαν καὶ ἀλληλεπίδρασιν τοῦ εἴδους τῆς πολιτείας καὶ τῆς διαμορφώσεως τοῦ τρόπου τῆς ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου καὶ τὴν σπουδαιότητα τῆς ἀλληλεπιδράσεως ταύτης κατενόησεν ὁ ΠΛΑΤΩΝ, δι' ὃ καὶ ὑπετύπωσε τὴν ἰδεώδη πολιτείαν, ἣτις ὡς παιδευτικὸν ἴδρυμα προβαλλόμενον ὡς ἰδέα καὶ αἴτημα συντελεῖ εἰς τὴν κατὰ τὸ δυνατόν ἀρίστην διαμόρφωσιν τοῦ πολίτου.

Ὁ ΠΛΑΤΩΝ ἐν τῇ προσπαθείᾳ αὐτοῦ νὰ ὑποτυπώσῃ τὸν τύπον καὶ τὴν μορφήν καὶ τὴν οὐσίαν τῆς ὀρθῆς Πολιτείας, τῆς ἀρίστης, τῆς ἰδεώδους Πολιτείας, ἐπιχειρεῖ νὰ καθορίσῃ τὸν τρόπον τῆς ἐκπαιδεύσεως τῶν φυλάκων καὶ ὀρίζει τὸν τρόπον τῆς ἐπιλογῆς αὐτῶν, « τίνες τε καὶ ποῖαι φύσεις ἐπιτήδειαι εἰς πόλεως φυλακὴν »².

Ὁμοίως καθορίζει « Τίς... ἡ Παιδεία »³ καὶ παρέχει τοὺς « τύπους » τῆς παιδείας καὶ τῆς καθόλου ἀνατροφῆς τῶν φυλάκων καὶ ὀρίζει τοὺς ὅρους τῆς κατασκευῆς τοῦ τρόπου τῆς ψυχῆς αὐτῶν.

Περαιτέρω ὁ Πλάτων καθορίζει τὰς μορφὰς τῆς κοινωνικῆς συμβιώσεως τῶν ἀρχόντων καὶ τῶν φυλάκων, τὰς πο-

1. ΠΛΑΤΩΝ. Πολιτεία Η. 544 C.—548 A. — 548 D. — 549 A κ. ἐξ.

2. ΠΛΑΤΩΝ. Πολιτεία Β. 374 E.

3. ΠΛΑΤΩΝ. Πολιτεία Β. 376 E.

Πρβλ. JAEGER, WERNER, Paideia. Die Formung des griechischen Menschen. I. Band. Berlin 1954³. II. Band 1954². III. Band. 1954².

ΛΟΓΟΘΕΤΟΥ, ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ, Ἡ Ἠθικὴ Φιλοσοφία τοῦ Πλάτωνος ἐν σχέσει πρὸς τοὺς προδρόμους καὶ τὴν ἐπὶ τὰ μετέπειτα ἠθικὰ φιλοσοφήματα ἐπίδρασιν αὐτῆς. Ἐν Ἀθήναις 1913.

λιτικάς αὐτῶν ἀναστροφὰς καὶ τὰς ὑποχρεώσεις καὶ τοὺς ὄρους τῆς οἰκονομικῆς αὐτῶν ζωῆς, τοὺς ὄρους δηλαδὴ τοῦ κοινωνικοῦ περιβάλλοντος, ἔνθα πρέπει νὰ ζῶσι, νὰ ἐκπαιδεύωνται καὶ νὰ ἐνεργῶσιν ἐν τῇ πολιτείᾳ.

Οὕτως ὁ ΠΛΑΤΩΝ παραδίδει ἐν τῇ Πολιτείᾳ «τὶς ἡ κοινὴν ἔσται τοῖς φύλαξιν ἡμῶν παίδων τε πέρη καὶ γυναικῶν ἔσται καὶ τροφῆς νέων ἔτι ὄντων τῆς ἐν τῷ μεταξύ χρόνῳ γιγνομένης γενέσεώς τε καὶ παιδείας, ἣ δὴ ἐπιπονωτάτη δοκεῖ εἶναι. Πειρῶ οὖν εἰπεῖν τίνα τροπὸν δεῖ γίγνεσθαι αὐτήν»¹.

Ἐκθέτων δ' ὁ Πλάτων ἐν τῇ Πολιτείᾳ διὰ μακρῶν τὸν τρόπον τῆς παιδείας τῶν φυλάκων καὶ τοὺς ὄρους τῆς κοινωνικῆς αὐτῶν συμβιώσεως παρατηρεῖ ὅτι,

«Καὶ γυναῖκες ἄρα αἰ τοιαῦται τοῖς τοιούτοις ἀνδράσιν ἐκλεκταὶ ξυνοικεῖν τε καὶ ξυμφυλάττειν, ἐπεὶπερ εἰσὶν ἱκαναὶ καὶ ξυγγενεῖς αὐτοῖς τὴν φύσιν»².

Οἶονεὶ δὲ συνοψίζων τοὺς ὄρους τοῦ κοινωνικοῦ περιβάλλοντος, ἐν τῷ ὁποίῳ ζῶσι καὶ δρῶσιν οἱ φύλακες καὶ οἱ ἄρχοντες ἐν τῇ ἰδεώδει πολιτείᾳ παρατηρεῖ,

«Ταῦτα μὲν δὴ ὁμολόγηται, ὦ Γλαῦκων, τῇ μελλούσῃ ἄκρως οἰκεῖν πόλει κοινὰς μὲν γυναῖκας, κοινούς δὲ παῖδας εἶναι καὶ πᾶσαν παιδείαν, ὡσαύτως δὲ τὰ ἐπιτηδεύματα κοινὰ ἐν πολέμῳ τε καὶ εἰρήνῃ, βασιλείας δὲ αὐτῶν εἶναι τοὺς ἐν φιλοσοφίᾳ τε

Πρβλ. καὶ BALLAUF, TH., Die Idee der Paideia. Eine Studie zu Platons Höhlengleichnis und Parmenides Lehrge-
dicht. Monographien zur philosoph. Forschung, VII. Meisenheim
1952· καὶ

ΒΟΥΡΒΕΡΗ, ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ, Παιδιὰ καὶ Παιδεία. Ἐπιστημ.
Ἐπετ. Φιλολ. Σχολ. Πανεπ. Ἀθηνῶν, Τόμ. 6 (1955 — 1956) Ἀφιέ-
ρωμα εἰς Γεώργιον Χατζιδάκιν, σελ. 469 κ. ἐξ.

1. ΠΛΑΤΩΝ. Πολιτεία E, 450 C.

2. ΠΛΑΤΩΝ. Πολιτεία E, 456 B.

καὶ πρὸς τὸν πόλεμον γεγονότας ἀρίστους... "Ὄταν δὴ καταστῶσιν οἱ ἄρχοντες, ἄγοντες τοὺς στρατιώτας κατοικιοῦσιν εἰς οἰκῆσεις οἷας προείπομεν, ἴδιον μὲν οὐδὲν οὐδενὶ ἐχούσας, κοινὰς δὲ πᾶσι· πρὸς δὲ ταῖς τοιαύταις οἰκῆσεσι καὶ τὰς κτήσεις, εἰ μνημονεύεις, διωμολογησάμεθά πού οἶαι ἔσονται αὐτοῖς»¹.

Οὕτως ὁ ΠΛΑΤΩΝ καθώρισεν οὐ μόνον τοὺς ὅρους τῆς παιδείας τῶν ἀρχόντων καὶ τῶν φυλάκων, ἀλλὰ καὶ τοὺς ὅρους τοῦ κοινωνικοῦ περιβάλλοντος, τῆς ἰδεώδους πολιτείας, ἐν τῇ ὁποία πρέπει νὰ ζῶσι καὶ νὰ δρῶσιν.

Παρατηρεῖ δὲ ὅτι, ὡς ἂν ὑπάρχουσι τοιοῦτοι ὅροι πρόσφοροι, πρέπει νὰ δημιουργῶνται ὑπὸ τῶν ἀρχόντων.

Οὕτως ἐν τῇ ἀρχαίᾳ πολιτείᾳ διαμορφοῦνται περιστάσεις, δημιουργικοὶ παράγοντες, ὡς παιδευτικαὶ ἰδυνάμεις ἐκ τῶν ὁποίων ἀσκοῦνται ἐπιδράσεις κατευθύνουσαι εἰς τὴν ἀσκησιν καὶ κτῆσιν τῆς ἀρετῆς καὶ τελείωσιν τῶν πολιτῶν καὶ τῆς πολιτείας.

1. ΠΛΑΤΩΝ. Πολιτεία Η. 543 Α.

* * *

Οὕτως οἱ Ἀρχαῖοι Ἕλληνες διηκρίβωσαν τὰς ἐπιδράσεις τῆς κοινωνικῆς καταστάσεως, τῶν ὄρων τοῦ ὑλικοῦ κοινωνικοῦ περιβάλλοντος καὶ τῶν ὄρων τοῦ πνευματικοῦ κοινωνικοῦ περιβάλλοντος ἐπὶ τὴν διαμόρφωσιν τῶν ἀτόμων καὶ τῶν πολιτειῶν.

Ὅμοίως παρετήρησαν ὅτι οἱ ἐπὶ μέρος οὔτοι ὄροι, οὐχὶ μεμονωμένως, οὐχὶ δηλαδὴ κατ' ἀποκλειστικὸν τρόπον ἕκαστος, ἀλλ' ἅπαντες ὁμοῦ ἐπιδρῶσι καὶ συντελοῦσιν εἰς τὴν διαμόρφωσιν τοῦ χαρακτῆρος τῶν ἀτόμων καὶ τῶν πολιτειῶν.

Ἐντεῦθεν διέγνωσαν τὴν δυσμενῆ ἐπίδρασιν, τὴν ὁποίαν ἐπάγεται ἐπὶ τὴν διαμόρφωσιν τοῦ χαρακτῆρος ἢ ἔλλειψίς τινος τῶν ὄρων τούτων, δι' ἃ καὶ ἀνήχθησαν εἰς τὴν ἐπίνοιαν τῆς ἐπιτηδειότητος τοῦ ἀνθρώπου πρὸς συμπλήρωσιν τῶν ὄρων τούτων καὶ ἐπομένως εἰς τὴν ἐπίνοιαν ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἰκανὸς καὶ ἔχει καθῆκον νὰ δημιουργῇ τὰς προσφόρους παιδαγωγικὰς περιστάσεις ἐν τῇ πολιτείᾳ καὶ τῷ βίῳ καθόλου, ἥτοι τὸ κατάλληλον περιβάλλον πρὸς διαμόρφωσιν ἑαυτοῦ καὶ τῆς πολιτείας, ἐν ᾗ διαβιοῖ.

Οὕτως ἐπέτυχον νὰ ἀξιοποιήσωσι τὰς ἐπινοίας ταύτας διὰ καταλλήλου ὀργανώσεως τῆς ἐργασίας, διὰ τῆς συντάξεως τῶν Νόμων καὶ τῆς ἀναπτύξεως τῆς δικαιοσύνης καὶ δι' ὀλοκληρώσεως τῶν πάντων διὰ τῆς παιδείας οὕτως, ὥστε νὰ διαμορφωθῇ τὸ κατάλληλον κοινωνικὸν περιβάλλον καὶ νὰ θεμελιωθῇ ἡ Πολιτεία εὐνομίας καὶ νὰ ὑποτυπωθῇ ἡ ἰδεώδης Πολιτεία, ὡς ἰδέα καὶ αἵτημα.

Ἐν τῇ συνεχεῖ ταύτῃ δημιουργικῇ προσπαθείᾳ καὶ μερίμνη διαμορφοῦται ἡ πολιτεία, ὡς ἰδεώδης παιδαγωγικὴ περίστασις, ἐξ ἧς ἀσκοῦνται ἐπιδράσεις καὶ πραγματοποιῶνται τὸ παιδαγωγικὸν ἰδεῶδες τῆς διαμορφώσεως τοῦ τελείου πολίτου.

Κατ' ἀκολουθίαν προβάλλεται ὡς αἴτημα ἡ διαμόρφωσις τῆς πολιτείας ὡς ἰδεώδους παιδαγωγούσης ὁλότητος, τῆς ὁποίας τὰ μέλη διαρθροῦνται, ἀσκοῦνται καὶ ἐπιδίδονται πρὸς ἀποτελέσιν τῆς Ἀρετῆς αὐτῶν καὶ τῆς Πολιτείας.

Ἐκ τούτων καταδεικνύεται, ὅτι πρὸς πάντα ταῦτα οἱ Ἀρχαῖοι Ἕλληνες ἐθεμελίωσαν τὴν Παιδείαν ἐπὶ τῆς Ἰδέας τοῦ Ἀγαθοῦ καὶ ὠλοκλήρωσαν αὐτὴν διὰ τῆς παιδαγωγούσης ὁλότητος τῆς ἰδέας τῆς Πολιτείας πρὸς διαμόρφωσιν τοῦ τελείου πολίτου, τοῦ καλοῦ κάγαθοῦ, τοῦ Ἀνθρώπου, τοῦ ἀνθρώπου τοῦ ἐφιεμένου ζωῆς κρείττονος, ζωῆς ἐν ἰδεώδει πολιτεία.

Κατ' ἀκολουθίαν τὰ διδάγματα τῶν Ἑλλήνων, ἐπέκεινα τόπου καὶ χρόνου, εἶναι Προλεγόμενα πρὸς πᾶσαν μέλλουσαν Ἀγωγὴν καὶ Παιδείαν τοῦ Ἀνθρώπου, καὶ θεμελιοῦσι

τὴν ἰδέαν τοῦ Ἀνθρωπισμοῦ,
ἣτις προβάλλεται ὡς ἰδέα καὶ αἴτημα εἰς τὸν Ἀνθρώπον, τὴν Πολιτείαν καὶ τὴν
Ἀνθρωπότητα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΕΜΠΤΟΝ

ΑΙ ΘΕΩΡΙΑΙ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΥΠΕΡΒΑΤΙΚΟΥ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ

Ἐπέκεινα τῶν διδαγμάτων περὶ τῆς περιβαλλούσης φύσεως καὶ τῶν ιδιορρυθμιῶν αὐτῆς καὶ τῶν θεωρημάτων περὶ τοῦ πνευματικοῦ καὶ ὑλικοῦ κοινωνικοῦ περιβάλλοντος καὶ τῶν κατ' ἀκολουθίαν ἐπιδράσεων αὐτῶν, ἡ ἀρχαία Ἑλληνικὴ διάνοια ἀνήχθη εἰς καθολικωτέραν σύνοψιν καὶ ἐπομένως εἰς ὀντολογικὴν σύλληψιν τοῦ κόσμου¹, ἐξ οὗ πραγματικῶς ὡς

1. Πρβλ. DODDS, E. R., *The Greeks and the irrational*. University of California, 1951.

FESTUGIÈRE, ANDRÉ JEAN, *Personal Religion among the Greeks*. Univ. of California, 1955.

FRÄNKEL, HERMANN, *Wege und Formen frühgriechischen Denkens, Literarische und philosophie—geschichtliche Studien*. Hrsg. von FRANZ TIETZE, München 1955.

HARDER, RICHARD, *Eigenart der Griechen. Eine kultur—physiognomische Skizze*. Freiburg 1949.

HARTMANN, NICOLAI, *Ontologie*. Band I. *Zur Grundlegung der Ontologie*. Berlin (1935) 1949³.

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ, *Ontologie*. Band. 3. *Der Aufbau der realen Welt*. Berlin (1940) 1949².

HEIDEGGER, MARTIN, *Sein und Zeit*. Halle 1926. Tübingen 1949⁶.

JAEGER, WERNER, *Die Theologie der frühen griechischen Denker*. Stuttgart 1953.

ἐνιαίου ἀρχεγόνου ὅλου συντελοῦνται ἐπι-
δράσεις ἐπὶ τὸν ἄνθρωπον καὶ ἐπομένως εἰς ὑπέρβασιν
τῆς κοινῆς ἀντιλήψεως καὶ τῶν ἐπιστημονικῶν ὑπολήψεων
περὶ ὑπάρξεως ἰδίων κόσμων, κόσμων ὑποκειμενικῶν καὶ
περὶ τῶν ἐκτός, τῶν ἐξωτερικῶν αἰτιῶν, ὡς ἀρχεγόνων καὶ
ἀπολύτων.

KERÉNYI, K., Apollon, Studien über antike Religion und
Humanität. Wien 1938.

KNAUSS, BERNHARD, Staat und Mensch in Hellas. Berlin/
Hamburg. 1949 ².

KRANZ, WALTHER, Griechentum. Eine Geschichte der
griechischen Kultur und Literatur. Stuttgart 1952.

ΜΗΡΑΤΣΙΩΤΟΥ, ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΥ, Οὐμανισμὸς καὶ Χριστιανι-
σμός. Ἀθήναι 1955.

NILSSON, MARTIN, Geschichte der Griechischen Religion.
Band 1, München 1941. Band II. Die hellenistische und römi-
sche Zeit. München 1950. *Handbuch der Altertumswissenschaft*,
Hrsg. von Iwan von Müller und Walter Otto.

NINK, CASPAR, Ontologie. Versuch einer Grundlegung. Frei-
burg 1952.

OTTO, WALTER, Die Götter Griechenlands, Bonn 1929,
Frankfurt a. M. 1934 ².

POHLENZ, MAX, Griechische Freiheit. Wesen und Werden
eines Lebensideals. Heidelberg 1955.

RÜFNER, VINZENZ, Grundbegriffe griechischer Wissen-
schaftslehre. Zur Einführung in das philosophische Denken des
Altertums. Bamberg 1949 ³.

SNELL, BRUNO, Die Entdeckung des Geistes. Studien zur
Entstehung des europäischen Denkens bei den Griechen. Ham-
burg 1955 ³.

STENZEL, JULIUS, Zur Entwicklung des Geistbegriffes in
der griechischen Philosophie. Die Antike. 1 (1925) σελ. 244–272.

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ, Metaphysik des Altertums, München 1931.
Handbuch der Philosophie, Hrsg. von ALFR. BAEUMLER und
M. SCHRÖTER, Abt. I. Bd. 4. München 1931.

TAEGER, FRITZ, Die Kultur der Antike. Köln 1949.

WILAMOWITZ — MOELLENDORFF, ULRICH VON, Der
Glaube der Hellenen. I–II., Berlin 1931/32.

Ἡ ἀρχαία Ἑλληνικὴ φιλοσοφία εἰσηγήθη καὶ ἐθεμελίωσε τὸ αἰεὶ ἐπιβαλλόμενον χρέος τοῦ ἀνθρώπου πρὸς ὀντολογικὴν ἀναγωγὴν, πρὸς ὑπέρβασιν ἐκ τῆς ἐπὶ μέρους ἐξωτερικῆς ἐμφανείας, ἐκ τῶν φαινομένων καὶ αἰσθητῶν, εἰς τὸ "Ὄντως" Ὄν, εἰς τὸ ὄν καθ' αὐτό, τὸ πραγματικὸν καὶ αἰεὶ κατὰ ταῦτ' ὡσαύτως ἔχον.

Τὸ πραγματικὸν τοῦτο ὄν εἶναι τὸ ἀληθὲς περιβάλλον τοῦ ἀνθρώπου, εἶναι τὸ ὑπερβατικὸν περιβάλλον, τὸ "Ἐν".

Κατ' ἀκολουθίαν ἀνακύπτει παρὰ τοῖς Ἀρχαίοις τὸ ὀντολογικὸν περιεχόμενον τοῦ προβλήματος τοῦ περιβάλλοντος, προβάλλεται δηλαδή ἡ θεωρία ὅτι ὑπάρχει εἷς καὶ κοινὸς κόσμος, ἐνιαῖος, εἰς ὃν ὀφείλει ἐν πάσῃ περιστάσει ὁ ἄνθρωπος νὰ ἀνάγηται καὶ νὰ κατανοῇ τὸν κόσμον τοῦτον καὶ τὸν Νόμον τὸν διέποντα αὐτὸν καὶ ὅστις εἶναι ἀέναντος πηγὴ τῶν νόμων, οἵτινες διέπουν τὸν ἀνθρώπινον βίον καὶ τὰς ἐκάστοτε περιστάσεις αὐτοῦ.

Τὰ ἐκτός, αἱ ἐξωτερικαὶ συνθήκαι, εἶναι συνεπίκουροι ὄροι, οἵτινες πρέπει νὰ κατανοῶνται καὶ νὰ ἐρμηνεύωνται ἐν τῇ ἐπιδόσει αὐτῶν, καὶ ὡς δυνάμεθα νὰ ἀπεικάζωμεν τούτους, ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τὸ "Ἐν" καὶ ἐφ' ὅσον ἐνδέχεται νὰ κατευθύνωνται ἐξ αὐτοῦ καὶ νὰ καταξιώνωνται ἢ καὶ νὰ ὑπερβαίνωνται. Καὶ τοῦτο, ἵνα καθίσταται εὐεργετικὴ ἢ ἐπίδρασις τοῦ Ἐνός, ὅπερ λανθάνει ἐν τῷ ἐκάστοτε ἀμέσῳ περιβάλλοντι καὶ ἀποτελεῖ τὸ ὑπερβατικὸν περιβάλλον τοῦ ἀνθρώπου.

Τὸ ὑπερβατικὸν τοῦτο περιβάλλον, τὸ ἐπέκεινα, τὸ ἐπέκεινα τοῦ ἀπλῶς αἰσθητοῦ καὶ φυσικοῦ, διέπεται ὑπὸ αἰωνίων νόμων καὶ αἰωνίας τάξεως καὶ εἶναι τὸ πραγματικόν, τὸ ἀληθὲς περιβάλλον τοῦ ἀνθρώπου.

Τὸ ὑπερβατικὸν περιβάλλον παρέχει τὴν ἀληθῆ ἀφειρηρίαν πρὸς δημιουργικὴν ἔρμηνείαν πάσης περιστάσεως καὶ πρὸς δημιουργικὴν ἐνέργειαν τοῦ ἀνθρώπου· ἐπομένως εἰς αὐτὸ πρέπει νὰ ἀναγώμεθα καὶ νὰ ἀναγνωρίζωμεν

«τὸ κρεῖττον Φῶς»

ἐν αὐτῷ καὶ νὰ ὁμοιοῦμεθα πρὸς Αὐτὸ καὶ κατὰ τὴν ἐν αὐτῷ ἐκδηλουμένην θείαν οὐσίαν καὶ τὸν Νόμον τὸν διέποντα αὐτὴν καὶ τὴν ἰδέαν νὰ ἐνεργῶμεν καὶ νὰ δημιουργῶμεν.

Θὰ ἀναζητήσωμεν ὡς ἐκ τούτου τὰ ὀντολογικὰ διδάγματα τῶν Ἀρχαίων Ἑλλήνων φιλοσόφων, καὶ δὴ τῶν χαρακτηριστικωτέρων ἐκπροσώπων τῶν θεμελιωδῶν κατευθύνσεων, ἐν αἷς καταδεικνύεται ἡ ἐνιαία πορεία τῆς ἱστορικῆς συνεχείας τῆς φιλοσοφικῆς ἐπινοίας. Καὶ τοῦτο, ἵνα ἐπαναγνωρίσωμεν ἐν αὐτοῖς τὰ λανθάνοντα σπέρματα τοῦ περιεχομένου τῆς ἐννοίας τοῦ ὑπερβατικοῦ περιβάλλοντος, διότι ταῦτα θεμελιώνουσιν ἐπὶ ὀντολογικῆς βάσεως τὸ περιεχόμενον τῆς ἐννοίας τοῦ περιβάλλοντος καὶ καταδεικνύουσι τὴν Μεγαλότητα τῆς Ἀρχῆς καὶ τὴν πορείαν τῆς ὠριμάσεως αὐτοῦ καὶ ἐρμηνεύουσι τὴν ἐνιαίαν θεωρίαν αὐτοῦ.